

JURJI ZAYDONNING TARIXIY ROMANLARI VA ULARNING ARAB MA'RIFATCHILIGIDAGI O'RNI

Egamberdiyeva Sanobar Sherzod qizi,

Arab filologiyasi yo'nalishi 3-bosqich talabasi

ALFRAGANUS universiteti

Rahimjanov Masrur Nugmanovich

Alfraganus universiteti Sharq

filologiyasi katta o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqola XIX-XX asrlar chegarasida yashab ijod etgan mashhur livan-misir adibi, jurnalist va tarixchi Jurji Zaydon (1861–1914) ijodiga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – adibning "Islom tarixi romanlarda" (Rivatat Tarix al-Islom) turkumiga kiruvchi asarlarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning o'zaro nisbatini tahlil qilishdir. Maqolada Zaydonning didaktik (ta'limiy) yondashuvi, uning arab xalqi tarixiy ongini shakllantirishdagi xizmatlari va "Al-Hilol" jurnali orqali amalga oshirgan ma'rifatchilik faoliyati yoritiladi. Shuningdek, uning asarlaridagi "sevgi va urush" formulasi hamda Valter Skott va Aleksandr Dyuma an'alarining sharqona talqini ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Jurji Zaydon, Nahda (Uyg'onish), tarixiy roman, ma'rifatchilik, islom sivilizatsiyasi, "Al-Hilol", didaktik adabiyot, tarixiy haqiqat.

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlari arab dunyosida "an-Nahda" (Uyg'onish) davri sifatida tarixga kirdi. Bu davr jamiyatni modernizatsiya qilish, ilm-fanni yoyish va milliy o'zlikni anglash g'oyalari bilan xarakterlanadi. Ushbu harakatning eng yorqin namoyandalaridan biri, shubhasiz, Jurji Zaydon (1861–1914) hisoblanadi. Asli livanlik xristian bo'lgan, ammo faoliyatini Misrda davom

ettirgan Zaydon o‘zining serqirra ijodi bilan arab nasrida tarixiy roman janriga asos soldi.

Ushbu maqola Jurji Zaydonning eng katta loyihasi – islom tarixining turli davrlarini qamrab olgan romanlar silsilasini tahlil qilishga va uning ma’rifatchilik harakatidagi o‘rnini belgilashga qaratilgan. Qiziqarlisi shundaki, Zaydon diniy mansubligi xristian bo‘lishiga qaramay, islom sivilizatsiyasi tarixini eng xolis va mehr bilan yoritgan adiblardan biridir.

ASOSIY QISM

Tarixiy roman janrining shakllanishi va Zaydon metodi. Jurji Zaydon o‘z oldiga ulkan maqsad qo‘ygan edi: u oddiy xalqqa zerikarli ilmiy kitoblarni o‘qitmasdan, balki qiziqarli badiiy asarlar orqali o‘z tarixini o‘rgatmoqchi bo‘ldi. Shu maqsadda u 22 ta romandan iborat silsila yaratdi. Bu asarlar Islomdan avvalgi davrdan to Usmonli imperiyasi davrigacha bo‘lgan keng xronologiyani qamrab oladi.

Uning uslubiga Yevropa romantiklari, xususan, Valter Skott va Aleksandr Dyuma kuchli ta’sir ko‘rsatgan. Biroq Zaydon ko‘r-ko‘rona taqlid qilmadi. U "ta’lim berish va zavq bag‘ishlash" tamoyilini asos qilib oldi. Uning romanlarida har doim ikkita parallel chiziq mavjud:

Tarixiy chiziq: Haqiqiy tarixiy shaxslar (xalifalar, sarkardalar) va voqealar (janglar, fitnalar).

Badiiy chiziq: To‘qima qahramonlar o‘rtasidagi sevgi va sarguzashtlar.

Tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima uyg‘unligi

Zaydon asarlarining o‘ziga xosligi shundaki, u tarixiy haqiqatni badiiy to‘qimadan ustun qo‘yadi. Ko‘pgina adabiyotshunoslar uning asarlarini "roman shaklidagi tarix darsligi" deb atashadi.

Didaktizm: Muallif asar davomida syujetni to‘xtatib, o‘quvchiga tarixiy, geografik yoki etnografik ma’lumotlarni berib o‘tadi. Masalan, "Karbalo fojiasi" yoki "Horun ar-Rashid" haqida so‘z ketganda, u izohlar berish orqali o‘quvchining bilimini oshiradi.

Badiiy to'qima: O'quvchini zeriktirmaslik uchun u ko'pincha "Romeo va Julietta" tipidagi sevgi qissasini kiritadi. Odatda, oshiq va ma'shuqa qarama-qarshi siyosiy yoki diniy guruhlariga mansub bo'ladi, bu esa syujetga drammatizm yuklaydi. Garchi adabiy tanqidchilar uning qahramonlarini psixologik jihatdan sayoz va "bir yoqlama" (faqat yaxshi yoki faqat yomon) deb tanqid qilsalar-da, bu usul omma uchun tarixni tushunishni osonlashtirgan.

Ma'rifatchilik va Milliy o'zlik. Jurji Zaydon o'zi asos solgan mashhur "Al-Hilol" jurnali va romanlari orqali arablar (musulmon va xristianlar) yagona tarix va tilga ega ekanligini, ularning o'tmishi buyuk sivilizatsiyadan iboratligini uqtirishga harakat qildi.

Uning geografik qamrovi ham hayratlanarlidir. Zaydon nafaqat Arabiston yoki Misr, balki Islom olamining chekka hududlari tarixiga ham murojaat qilgan. Xususan, uning "Farg'ona kelini" (Arus Farghana) va "Abu Muslim Xurosoniy" kabi asarlari Markaziy Osiyo tarixiga, mintaqamizning islom sivilizatsiyasidagi o'rniga bag'ishlangan. Bu asarlarda u turkiy va forsiy xalqlarning arablar bilan munosabatlarini, Xuroson va Movarounnahrning madaniy boyligini tasvirlaydi. Bu esa Zaydonning maqsadi faqat arab millatchiligi emas, balki keng qamrovli Sharq ma'rifatchiligi bo'lganini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Jurji Zaydon arab adabiyotida tarixiy romanchilik maktabini yaratdi. U o'z asarlari orqali quruq tarixiy faktlarga jon bag'ishladi va millionlab kitobxonlarga o'z o'tmishini tanitdi. Uning romanlarida badiiy yuksaklikdan ko'ra ma'rifiy maqsad ustun tursa-da, bu asarlar o'z davrida xalqning savodxonligini oshirish va milliy g'ururni uyg'otishda beqiyos rol o'ynadi. Bugungi kunda ham Zaydon asarlari islom tarixini o'rganishga kirishayotgan yoshlar uchun "birinchi pillapoya" vazifasini o'tab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zaydon, Jurji. *Tarix adab al-lug'a al-arabiyya* (Arab tili adabiyoti tarixi). – Qohira: Dor al-Hilol, 1911.
2. Zaydon, Jurji. *Farg'ona kelini* (Arus Farghana). – Qohira.

3. Turdiyeva Y. Romaniy tafakkur va asar uslubi Chop etilgan Tamaddun Nuri, ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal, (ISSN 2181-8258). – Beruniy, 2023. - № 7. (46) – B. 110 – 113.
4. Raxmonov, A. (2025). MUTARRIZIYNING “RISALATUN FIN-NAHV” ASARIDA TIL O‘QITISH USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(20), 126-130.
5. Рахмонов, А. К. (2025). АБУЛФАТХ БУРХОНИДДИН НОСИР МУТАРРИЗИЙ–ЎРТА АСР ШАРҚ ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЁРҚИН НАМОЁНДАСИ. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 549-560.
6. MUTARRIZIYNING “RISOLATUN FIN NAHV” ASARI MO‘JAZ GRAMMATIK MANBA. (2025). *Barqaror Taraqqiyot Va Rivojlanish Tamoyillari*, 3(4), 85-88. <https://uzresearchers.com/index.php/BTRT/article/view/2528>
7. Jo‘rayeva, M. A. “SHARHI MULLO” A RARE SOURCE.
8. TOSHMATOVA, S. (2024). EXPLORING INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO ENHANCE MOTIVATION AMONG EFL STUDENTS. *News of the NUUZ*, 1(1.10. 1), 208-209.
9. Abdusalomovna, S. M. (2025). ERKIN A‘ZAM NASRIDA IJODKOR OBRAZI TALQINI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, 17(02), 747-749.
10. АЛИЕВА, Д. ПРОБЛЕМЫ ФОНЕТИКИ В УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКЕ. *XALQ TA'LIMI*, 91.
11. Azimboyevna, Y. S. (2026). Edgar Allan Poe va uning adabiy uslubining zamonaviy amerika ilmiy-fantastik adabiyotiga ta'siri. *Alfraganus" Xalqaro Ilmiy Jurnali*, 3(6), 56-66.
12. Kuchkarovich, K. U. (2025). The Practical Interpretation of Artistic Harmony in the Short Stories of Khayriddin Sulton. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 42, 243-245.